

Skegrie mölla

Skegrie
Trelleborgs kommun, Skåne län
Antikvarisk medverkan 2018-2019
Erik Blomqvist

Titel: Skegrie mölla
Författare: Erik Blomqvist
Kulturmiljörapport: 2019:22

Omslagsbild: Fotografi av Skegrie mölla taget då vingarna lyfts på i juli 2019
Upphovsrätt: Där inget annat är angivet, enligt Creative Commons licens CC BY

Innehållsförteckning

Inledning.....	1
Administrativa uppgifter	1
Byggnadshistorik	1
Dokumentation före åtgärder	2
Genomförda arbeten	7
Avvikelser från beslut och antikvariska ställningstaganden	18
Referenser.....	19
Bilagor	19

Inledning

2016 konstaterades problem med vingaxeln på Skegrie mölla och beslut togs att lyfta ned vingarna för att kunna reparera skadorna. Under 2018 och 2019 har Skegrie mölla genomgått renovering i form tätning av takhättan, byte av beklädnad på gesimsen, tillverkning och montering av en ny vingaxel samt byte av utstickare. Antikvarisk medverkan har utförts av Kulturhistoriska föreningen för södra Sverige, Kulturen, på uppdrag av Skytts härads hembygdsförening.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsen dnr: 434-27110-2017, 432-13486-2018

Fastighetsbeteckning: Skegrie 14:11

Kommun: Trelleborg

Arbetshandlingar: Ansökan daterad 2017-10-17

Fastighetsägare: Skytts härads hembygdsförening

Byggledning: Ragnhild Knutsson, Skytts härads hembygdsförening

Entreprenörer: Axel E. Nordins efter. - Ingemar Svensson samt Stephan Malmberg.

Antikvarisk medverkan: Erik Blomqvist, Kulturen

Startdatum: 2018-05-28

Slutmöte: 2019-07-11

Byggnadshistorik

Skegrie mölla har ett stort kulturhistoriskt värde, den är skyddad som byggnadsminne och ligger inom riksintresse för kulturmiljövården. Möllan är en så kallad jordholländare byggd 1895 på platsen för en nedbrunnen stubbamölla. Möllan drevs fram till 1947 och donerades till Skytts härads hembygdsförening 1966.

Dokumentation före åtgärder

Gesimsen på vridkransen bestod av en trälist och nedanför denna en bockad plastbelagd vit plåt som monterats utanpå de kraftiga ekbjälkarna som utgör basen på vridkransen (bockryggsplankan, se skissuppmätning 2019-05-29). Den här konstruktionen har sannolikt tillkommit då möllan senast kläddes med asfaltsmatta. Det finns spår av att bockryggsplankan, som är tillverkad i ek av lötar som bildar en åttkantig krans, tidigare varit klädd med tjärpapp med ett uppvik upp mot glidbanan. Nedre delen av bockryggsplankan har endast varit tjärad. Den ursprungliga gesimsbeklädningen var sannolikt bara en list som täckte de smidda hörnjärnen och en avtäckning med tjärpapp. I befintligt utförande saknas täckning av bockryggsplankorna vilket gör att de är mycket utsatta för fukt. Några plankor har synliga rötskador, framförallt åt söder. Rötskadorna sitter i de utkragade delarna och har än så länge inte spridit sig in i den bärande konstruktionen.

Befintlig gesims med den vitmålade ovansidan av bockryggsplankan och den påspikade trälisten och plåten nedanför.

Bockryggsplankan då gesimsbeklädnaden är borttagen.

Rötskada i södra delen av vridkransen (bockryggsplankan). Hörnjärnet har här sämre vidhäftning. Små plåtar täcker ovankanten där lötarna är skarvade.

I november 2016 (se dokument upprättat av Henrik Borg 2016-11-22) konstaterades att vingaxeln hade omfattande rötskador och då vingarna monterats ned togs beslut att axeln måste ersättas med en ny för att möllan skulle kunna seglas igen på ett säkert sätt. Vid besiktningen 2016 konstaterades också att det så kallade vattenhuset som skyddar axeln mot vatteninträngning saknades. Vidare konstaterades rötskador i hättans utstickare, och under 2018 togs beslut att byta även dessa samtidigt med axeln eftersom de är monterade under axeln och är mycket svåra att byta vid senare tillfälle (axeln måste då lyftas igen).

Befintlig axel sedan den lyfts ned. Nålen, i den högra änden, är borttagen för att kunna återanvändas i den nya axeln.

Foto av det rötskadade axelhuvudet.

Den befintliga vingaxeln har en bilad ytbearbetning men dess ålder har inte undersökts noggrannare.

Bakre utstickaren med rötskador utefter märgsprickan.

Genomförda arbeten

Gesimsen:

Föreningen beviljades tillstånd att byta ut gesimsbeklädningen i plåt mot ny i trä (dnr 432-13486-2018). Eftersom bockryggsp plankorna är så väderutsatta beslutades att klä ovansidan på samma sätt som det varit tidigare (före befintligt utförande). Eftersom man inte kommer åt under hättan, användes butyliummatta på en liten del (uppviket). Resten av gesimsen målades med vit linoljefärg.

Gesimsen monterad och inklädd med asfaltsmatta på ovansidan.

Hättan:

Spiran består av en stolpe som svarvats med en knopp upptill. Där taket ansluter mot spiran finns en "midja" som taktäckningen kunnat spikas mot som täcker överkanten av taktäckningen. Läckage under spiran har tätats genom att gamla lager papp och asfaltsmatta avlägsnats (som sitter upp mot spiran) och ny asfaltsmatta klistrats och spikats mot midjan på spiran.

Axeln:

Virket till den nya axeln kommer ifrån en ek som vuxit vid Rebbetuaröd utanför Brösarp. Efter uppsågning utanför Hässleholm har den legat på tork under tak i två år. På grund av vingaxelns diameter på 58 cm i fyrkant så förekommer mindre partier med splint i toppändan på axeln. Denna del av axeln ligger inne i möllan och därför påverkar det inte vingaxelns rötbeständighet. Axelhuvudet utanför löpstenen består av enbart kärnvirke. I splintvirket förekommer rester av insektsangrepp som är vanligt på ek. De bedöms inte vara aktiva längre och påverkar inte kärnveden. Det har också varit nödvändigt att laska i virke på två sidor för att få tillräcklig dimension mellan kronhjulet och nålen. Detta utförande förekommer även på äldre vingaxlar. Axelhuvudet har putsats slät för att suga minimalt med fukt. Håltagning för vingarna har utförts

genom att borra ut block och därefter huggits rent med stämjärn. Nya löpjärn och bokstavar har sänkts in där axeln ska ligga mot löpstenen. De hillorna (som är vällda) och nålen har återanvänts, hillorna glödgades före de slogs på axeländen.

Vid tillverkning av vingaxeln lades den upp på bockar med en infästning som tillåter axeln att rotera. På fotot syns även den infällda nålen och hillorna som håller den på plats.

Så kallade inhugg gjorda med kedjesåg för att göra axeln cirkulär där den roterar mot löpstenen. Efter inhuggen stäms virket bort med stämjärn.

Hålet för vingaxeln som borrats ut från ovan- och undersida. Till vänster har ytan bearbetats med stämjärn och oscillerande sågblad.

Den ilaskade delen synlig längst ned i mörkare färg och som återanvänts från en äldre vingaxel

Det 24-gradiga "spelet" som axeln roteras kring vid svarvningen av axeln.

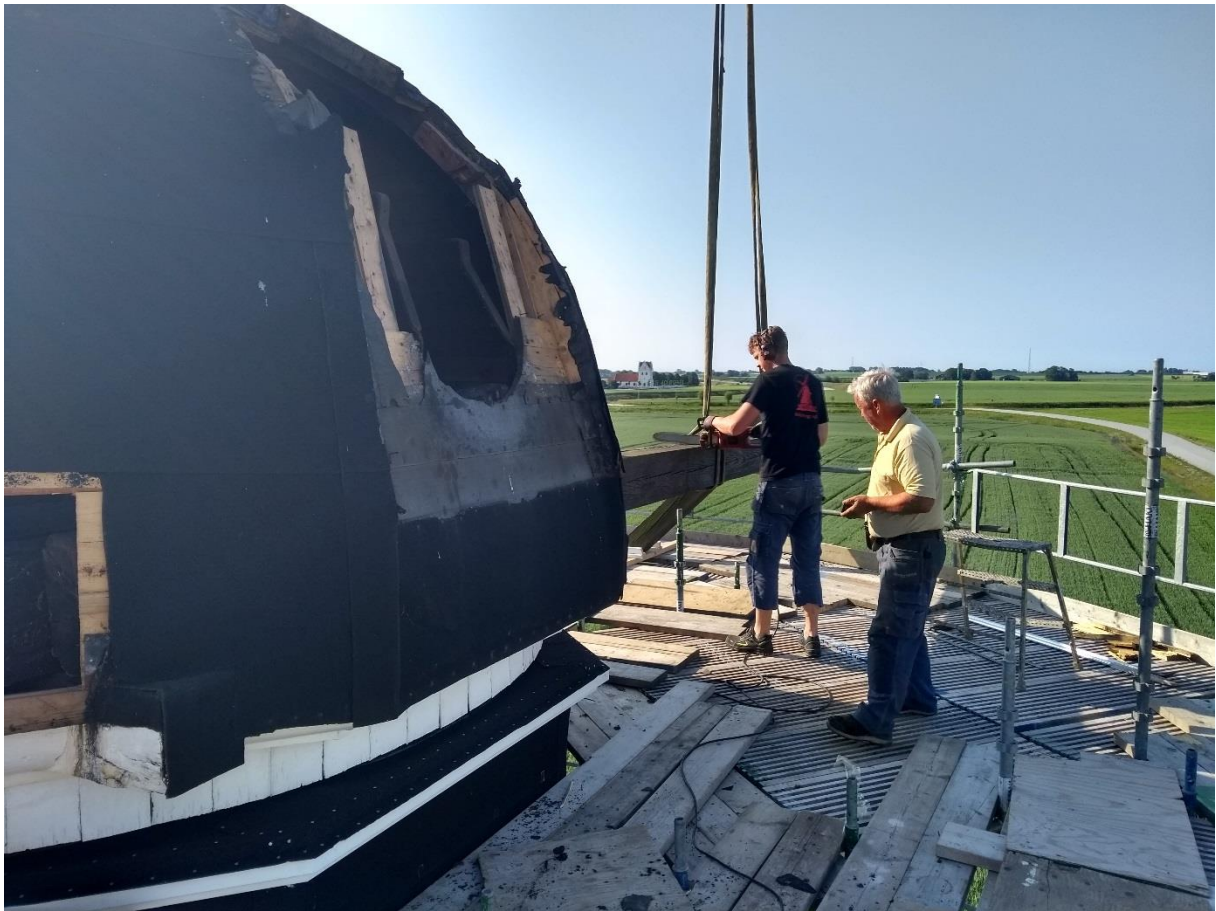

Löpjärnen monterade på den nya axeln och med mellanlägg av bok.

Vid bytet av axeln, och såväl utstickarna, har håltagning gjorts i hättan några decimeter runt varje genomföring och något mer över axeln för axelhuvudet.

Utstickarna:

Både främre och bakre utstickare (bjälkar) lyftes ut med kran och de nya lyftes in direkt därpå. De nya är tillverkats av lärk vilket motiverats av att hållbarheten ska bli längsta möjliga. Viss andel splintved förekommer men kärnsidan har vänts uppåt och därmed bedöms de få en fullgod beständighet mot nya rötskador. Den främre utstickaren är formad likt den gamla med en konisk form i ändarna. Virket är sågat med ramsåg eller bandsåg.

Främre utstickaren som lyfts ut med lyftkran. Håltagningen för axelhuvudet synligt mitt i bild.

Den främre utstickaren som sågats av och rötskadorna visade sig vara ungefär som förväntat. Utstickarna hade fungerat att bevara ett antal år, men som nämnts tidigare så togs beslut att byta ut dem i samband med att axeln ändå lyfts ut.

De nya utstickarna monterade och håltagningen lagad med ny asfaltsmatta.

Axeln monterad och håltagningen lagad.

Skegrie mölla med vingarna återmonterade och arbetet färdigställt.

Material:

Tätning av tak: Asfaltmatta och asfalt.

Målning snickerier: Linoljefärg från Allbäck Linoljeprodukter AB

Virke: Gesimsen av Norrlandsfura, axeln av ek, utstickarna är av lärk som ska ha vuxit vid Blentarp.

Avvikelser från beslut och antikvariska ställningstaganden

Hur den ursprungliga gesimsen varit utformad har inte gått att tyda utifrån fotografier med mera och är därför oklart. Den nya gesimsen är gjord av fura och har försetts med en hålkäl i nederkant för att leda bort vattnet. Beslutet att klä ovansidan av bockryggsplankorna ovan gesimsen med asfaltmatta motiverades med att de tidigare varit klädda med tjärpapp och att de behöver väderskyddas för att rötskadorna inte ska bli mer omfattande. Butylmatta har använts vid uppviket mot vridkransen vilket motiverades med att det inte gick att komma åt att göra ett uppvik med enbart asfaltmattan eftersom den inte är lika böjbar (som den gamla tjärpappen var). Uppviket syns inte utan sitter inne i själva vridkransen.

Axeln är pålaskad vid en kant då dimensionen på virket inte var tillräcklig. Detta förekommer även på äldre vingaxlar och har därför bedömts tillhöra ett traditionellt tillvägagångssätt.

Upplaget för den bakre utstickaren har vid tidigare tillfälle förstärkts med en U-balk av stål. Balkarna har sannolikt tillkommit senast utstickarna bytts för att ändarna på underliggande träbalkar varit påverkade av röta. Stålbalkarna lämnades i befintligt skick då de behövs för att säkra konstruktionen.

Arbetena som utförts under 2018 och 2019 bedöms som helhet vara utförda så att vindmöllans kulturhistoriska värde inte har påverkats negativt.

Referenser

Johansson, Carita (2003). *Skånska möllor: väderkvarnar i Skåne*. [Helsingborg]: [Dimples]

Bilagor

Bilaga 1. Utförandeanvisningar för gesimsen.

BEFINTLIG GESIMSBEKLÄDNAD

- BOCKRYGGSPLANKA
- VIRKE (FRODVUXEN KVALITET)
- PLÅT

BESKRIVNING

-OVANKANTEN AV GESIMSEN ÄR MYCKET VÄDERUTSATT OCH I DAGSLÄGET RINNER VATTNET IN BAKOM BOCKRYGGSPLANKAN OCH IN I DEN BÄRANDE KONSTRUKTIONEN. RESTER AV TJÄRPAPP FINNS KVAR INNE I VRIDKRANSEN OCH UTE PÅ BOCKRYGGSPLANKAN.

-UTIFRÅN SPÅREN HAR BOCKRYGGSPLANKAN SANNOLIKT VARIT KLÄDD MED PAPP SOM SKYDDAT VRIDKRANSEN MOT INTRÄNGANDE REGN.

-EN BEKLÄDNAD AV TRÄ ISTÄLLET FÖR PLÅT FÅR NÅGOT ANDRA DIMENSIONER ÄN BEFINTLIGT UTFÖRANDE I PLÅT.

BEKLÄDNAD MED PLÅT/ TRÄ BORTTAGEN

- SPÅR AV TIDIGARE PAPPTÄCKNING
- HÖRNJÄRN
- OBEHANDLAD YTA
- NEDRE DELEN AV BOCKRYGGSPLANKAN TJÄRAD

UTFORMNING

FÖRESLAGEN UTFORMNING
BEDÖMS BÄTTRE STÄMMA ÖVERENS
MED DEN URSPRUNGLIGA
BEKLÄDNANDE AV
BOCKRYGGSPANKAN ÄN DEN
BEFINTLIGA SAMT GE BÄTTRE
VÅDERSKYDD ÅT BYGGANDENS
STOMME.

- TRÄ MÅLAS I VIT LINOLJEFÄRG
UTAN SYNTETISKA ADDETIV

-VIRKE SKA VARA TÄTVUXET
KÄRNVIRKE. MASKINHYVLAS, *EJ
RÅSÅGAT

TIDIGARE SPÅR AV PAPPTÄCKNING

• UPPVIK AV TUNNARE
GUMMIMATTA (GÅR EJ ATT
UTFÖRA MED ASFALTMATTA)

UPPMÄTNING BEF.
GESIMS AV PLÅT/TRÄ

NY UTFORMNING AV TRÄ

GESIMS SKEGRIE MÖLLA

F
01

2018-05-29
scale: 1:2
sida 2 av 2